

ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅԱՆ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԳՐԱԲԱՐՈՒՄ և ՌՈՒՍԵՐԵՆՈՒՄ ՕՖԵԼՅԱ ԲԱԲԱՅԱՆ

Բանալի բառեր` նախադասության անդամների համաձայնություն, գրաբար, ռուսերեն, ներունակություն, ենթակա և ստորոգյալ, որոշիչ-որոշյալ, հատկացուցիչ, բացահայտիչ:

Ключевые слова: согласование членов предложения, грабар, русский язык, уподобление, подлежащее и сказуемое, определение, несогласованное определение, приложение.

Key words: agreement of the parts of the sentence, Grabar, Russian, immanence, the Subject and the Predicate, the Attribute and the Attributive, the Attribute not in concord, the Apposition.

СОГЛАСОВАНИЕ ЧЛЕНОВ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ГРАБАРЕ И РУССКОМ ЯЗЫКЕ О. БАБАЯН

В грабаре так же, как и в русском языке подлежащее согласуется со сказуемым, определение с определяемым словом, несогласованное определение с детерминантом, если он выражен притяжательным местоимением. В русском языке приложение и несогласованное определение считаются разновидностями определения. Согласование выражается в лице, числе и падеже, а в русском - и в роде. В статье рассматривается согласование данных членов предложения в грабаре и русском языке.

AGREEMENT OF THE PARTS OF THE SENTENCE IN GRABAR AND RUSSIAN O. BABAYAN

In Grabar as well as in Russian the Subject agrees with the Predicate, the Attribute with the Attributive, the Apposition with the Appositive and the Attribute not in concord partially agrees with the determiner if only it is expressed by Possessive Pronouns. In the Russian language the Apposition and the Attribute not in concord are considered the subtypes of the Attribute. The agreement is in person, number and case, while in Russian also in gender. The article deals with the agreement of the above-mentioned parts of the sentence in Grabar and Russian.

Գրաբարում և ռուսերենում համաձայնությամբ կապակցվում են ենթական ու ստորոգյալը, որոշիչն ու որոշյալը, բացահայտիչն ու բացահայտյալը, մասամբ էլ հատկացուցիչն ու հատկացյալը, եթե հատկացուցիչն արտահայտվում է ստացական դերանուններով: Ռուսերենում բացահայտիչն ու հատկացուցիչը համարվում են որոշիչ ենթատեսակներ: Համաձայնությունը կատարվում է դեմքով, թվով ու հոլովով, երբեմն` հոդով, ռուսերենում նաև անվանական սեռով: Հոդվածում ներկայացվում են նշված անդամների համաձայնության դրսևորումները գրաբարում և ռուսերենում:

Համաձայնությունը նախադասության անդամների կապակցության եղանակներից մեկն է, որի դեպքում կապակցության անդամներից մեկը ստանում է մյուսի քերականական հատկանիշները կամ ձևը, այսինքն` համապատասխանում են ընդհանուր քերականական կարգերով` դեմքով, թվով, հոլովով: ¹ Ըստ այդ կարգային հատկանիշների` առանձնացվում են` դիմային համաձայնություն,

¹ Տե՛ս Աբրահամյան Ս.Գ., Պառնասյան Ն.Ա., Օհանյան Հ.Ա., Բադիկյան Խ.Գ., Ժամանակակից հայոց լեզու, հ.3, Շարահյուսություն, Եր., 1976, էջ 298: Իշխանյան Ռ.Ա., Արդի հայերենի շարահյուսություն, Պարզ նախադասություն, Եր. 1986, էջ 21-22: Ասատրյան Մ.Ե., Ժամանակակից հայոց լեզու, Շարահյուսություն, Եր., 1987, էջ 49: Գյուլբուդաղյան Ս.Վ., Ժամանակակից հայերենի շարահյուսություն(պարզ նախադասություն), Եր, 1988, էջ 27: Պապոյան Ա.Հ., Բադիկյան Խ.Գ., Ժամանակակից հայոց լեզվի շարահյուսություն, Եր 2003, էջ 28: Гвоздев А.Н., Современный русский литературный язык, М., 1973, стр. 30-32, Белошাপкова В.А., Современный русский язык, Синтаксис М., 1977, стр. 32-33. Краткая русская грамматика (под редакцией Н.Ю. Шведовой и В.В. Лопатина), М., 1989, стр. 346.

թվային համաձայնություն և հոլովական համաձայնություն: Համաձայնությունը կարող է պայմանավորված լինել կապակցվող անդամներից որևէ մեկի բովանդակությամբ, արտահայտած իմաստի բնույթով: Սա էլ կոչվում է իմաստային համաձայնություն (согласование по смыслу)¹:

Համաձայնությունը ծավալուն ընդգրկում ունի գրաբարում և ժողովրդական: Հայտնի է, որ գրաբարում և ժողովրդական գոյականներին հատուկ են հոլովի և թվի, ժամանակում նաև սեռի քերականական կարգերը: Այդ նույն քերականական կարգերը հատուկ են նաև ածականին ու թվականին, դերանունների որոշ տեսակներին: Ածականի, թվականի, դերանունների հոլովն ու թիվը, ժամանակում նաև սեռն արտահայտող ձևերը կախման մեջ են գտնվում գոյականի համապատասխան ձևերից, որոնց հետ համապատասխանում են՝ շարադասվելով գոյականից առաջ կամ հետո: Մեծ լեզվաբան Մ.Աբեղյանը բառերի ստորադասական հարաբերության երկու տեսակ է ընդունում՝ կախում և ներդաստնություն: Նա գրում է. «Ներդաստնության հարաբերության մեջ լրացումի ցույց տված գաղափարը մտածվում է իբրև իր լրացյալի մեջ արդեն պարունակված և նրա հետ միանում, համաձուլվում է իբրև մի գաղափար. կամ թե՛ լրացումն ըմբռնվում է իբրև իր լրացյալի երկրորդ անգամ կրկնությունն ուրիշ բառերով, այնպես որ լրացումն իր լրացյալին ստորադասվելով հանդերձ՝ խոսքի մեջ մի տեսակ նրան հավասար պաշտոն է վարում կամ թե՛ զուգորդվում, լծորդվում է նրան և իր հոլովական ձևով կախված չէ նրանից, մինչդեռ կախման մեջ, ընդհակառակն, լրացումը բոլորովին տարբեր պաշտոն է վարում, քան իր լրացյալը և իր հոլովական ձևով կախված է լրացյալից»:²

Այնուհետև Մ.Աբեղյանը մեկնաբանում է, որ ենթական ներդաստն է բայի դեմքին, այսինքն բայի դեմքի լրացումը լինելով հանդերձ՝ միանգամայն և զուգորդվում է նրան՝ երկրորդ անգամ նույն գաղափարն արտահայտելով, ինչ որ բայի դեմքը: Այսպես զուգորդվում է բացահայտիչն իր բացահայտյալին: Ստացվում է, որ ենթական մի տեսակ բացահայտիչ է բայի դեմքի, նրա հոլովը ևս կախված չէ բայի դեմքից:³

Մ.Աբեղյանը ենթակայի ու ստորոգյալի հարաբերությունը համարում է ներդաստնություն, իսկ նախադասության այլ անդամների միջև եղած ստորադասությունը՝ կախում: Փաստորեն ենթակայի ու ստորոգյալի միջև լրացման ու լրացյալի, կախյալի և գերադասի հարաբերություն չկա, այլ կա հավասարական կամ հավասարազոր հարաբերություն, որը պայմանավորված է հայերենի բայի խոնարհման ձևերի կառուցվածքի էությամբ: Բայի դիմավոր ձևերն ունեն դեմքի ու թվի քերականական կարգերը, որոնք ցույց են տալիս գործողություն կատարողի՝ ենթակայի դեմքը և թիվը: Այստեղից էլ բխում է ենթակայի ու ստորոգյալի փոխհամաձայնությունը: Ռուս քերականները նույնպես ենթակայի ու ստորոգյալի համաձայնությունը տարբերում են նախադասության մյուս անդամների համաձայնությունից, այն անվանում են արտաքին(ձևային) նմանեցում, հարմարում(υποδούληση):

Մ. Աբեղյանը բացահայտիչ և բացահայտյալի կապակցությունը նույնպես համարում է ստորադասական-ներդասական և ոչ թե՛ կախման հարաբերություն. «Ներդաստնությամբ զուգորդվում է բացահայտիչն իր բացահայտյալին. օրինակ՝ «Անուց՝ Բագրատունյաց մայրաքաղաքից հեռացա» խոսքի մեջ բացահայտիչը՝ «Բագրատունյաց մայրաքաղաքից» իր բացահայտյալի վերաբերմամբ մի կրկնություն է ուրիշ բառով, որի ցույց տված գաղափարն արդեն պարունակվում է «Անուց» բացահայտյալի մեջ, բացահայտիչի բացառական հոլովը կախված է իսկապես ոչ թե՛ բացահայտյալից, այլ «հեռացա» բայի նշանակությունից: Նույն ներդաստնական հարաբերությունը մնում է և այն ժամանակ, երբ բացահայտիչն իբրև մի ածական մականուն դրվում է լրացյալից առաջ, ինչպես՝ «Բագրատունյաց մայրաքաղաք Անուց հեռացա»:⁴ Քանի որ բացահայտիչը բացահայտյալի կրկնությունն է մի ուրիշ բառով, ապա որպեսզի բացահայտողը բացահայտվողի կրկնությունը լինի մի ուրիշ բառով, առաջինը իր հոլովական ձևով ու թվով, եթե անձնական դերանուն է, նաև դեմքով պետք է համապատասխանի երկրորդին. այստեղից էլ բացահայտիչի ու բացահայտյալի համաձայնությունը: Համաձայնությունը ամբողջությամբ դրսևորվում է բացահայտիչի և բացահայտյալի միջև, քանի որ բացի թվային ու դիմային համաձայնությունից, այստեղ առկա է նաև հոլովական համաձայնությունը, որը Մ.Աբեղյանը կոչում է ներդաստնությամբ զուգորդում: Առարկայական իմաստ ունեցող նախադասության յուրաքանչյուր

¹ Տե՛ս Պետրոսյան Հ.Զ., Հայերենագիտական բառարան, Եր., 1987, էջ 320:

² Աբեղյան Մ., Հայոց լեզվի տեսություն, Եր., 1968, էջ 307:

³ Տե՛ս ն.տ., էջ 398:

⁴ Տե՛ս ն.տ., էջ 398:

անդամ կարող է բացահայտիչ ունենալ: Իր այս բնույթի պատճառով բացահայտիչը նախադասության լայն ընդգրկում ունեցող անդամ է:

Գրաբարում և ժուսերենում համաձայնությամբ կապակցվում են ենթական ու ստորոգյալը, որոշիչն ու որոշյալը, բացահայտիչն ու բացահայտյալը, մասամբ էլ հատկացուցիչն ու հատկացյալը, եթե հատկացուցիչն արտահայտվում է ստացական դերանվամբ: Ռուսերենում բացահայտիչն ու հատկացուցիչը համարվում են որոշիչ ենթատեսակներ:

Գրաբարում ենթակայի ու ստորոգյալի համաձայնությունը կատարվում է թվով, եթե ենթական արտահայտվում է անձնական դերանվամբ՝ նաև դեմքով: Ենթական կարող է դրվել ուղղական, սեռական, տրական և հայցական հոլովներով: Թեք հոլովներով ենթականները չեն համաձայնում ստորոգյալի հետ:¹ Թեք հոլովներով ենթականներ հիմնականում գործածվում են, եթե ստորոգյալն արտահայտվում է բայի անդեմ ձևերով՝ անորոշ և անցյալ դերբայներով, անցյալ դերբայով կազմված վերլուծական ժամանակների եզակի III դեմքով (Արդ **մեր** թողնալ գնոսա, հարցցուք գոսա (5,148) = Այժմ **մենք**, թողնելով նրանց, հարցնենք սրանց: Եթե գամենայն **գԱստուած** յամենայնի ի հիղն լինել ասիցեն, որչափ մեծ ես ասիցեն գԱստուած գտանի հիղն մեծ քան գնա (5,60) = Եթե ասում են, որ բովանդակ **Աստված** ամբողջ հյուլնի մեջ է, որքան էլ մեծ համարեն ասածուն, հյուլն ավելի մեծ կլինի նրանից), կամ էլ միադիմի բայերով (Պարտ է **մեզ**, ասե, այսպիսում բարեխառնության օդոց և մաքրութեան ջուրոց և երկրի, քաղաք և արքունիս շինել բնակութեան(1,62) = Այս բարեխառն օդերի մեջ, մաքուր ջրերի երկրում **մենք** պետք է շինենք քաղաք և արքունիք բնակության համար):

Թե՛ Գրաբարում, թե՛ ժուսերենում եզակի ենթակայի հետ դրվում է եզակի ստորոգյալ, հոգնակի ենթակայի հետ՝ հոգնակի ստորոգյալ: (Իսկ **թագաւորն տայր** նոցա պատասխանի(3,140): Իսկ **քաղնայքն նստուն** նմա պատասխանի (3,256): **Лес овнажился. Поля опустели**): Ռուսերենում բայի անցյալ ժամանակի բայաձևերը և ենթական համաձայնում են նաև սեռով (Мальчик писал. Дочка читала): Անեզական գոյականով արտահայտված ենթակայի հետ ստորոգյալը դրվում է հոգնակի թվով (Ամենայն **կառք** ի համագգեաց երիվարաց լծին, բայց միայն յայսց կառագ(5,17) = Բոլոր **կառքերը** միատեսակ երիվարներից են լծվում, բացի այս կառքից (= տիեզերքից): Նույն անեզական գոյականը կարող է և՛ եզակի, և՛ հոգնակի թվերի իմաստ ունենալ(Այս **կառք** զարմանալիք ի հակառակ եւ յանման երիվարաց լծեալ եւ ծածուկ ձեռամբ ուղղեալք, ոչ ի միմիայն կողմն ի հանդէպ երեսացն **արշալին**, այլ յամենայն կողմանս **վարգին**...(5,16) Այս զարմանալի **կառքը**... արշավում է, վարգում է): Բացի անեզական գոյականներից՝ կան բառեր, որոնք գրաբարում հոգնակի թվով են, աշխարհաբարում՝ եզակի: Քանի որ սրանք իմաստով եզակի են, աշխարհաբար թարգմանում ենք եզակի թվով(Յաուրս սորա **փոխին արքունիքն** յԱրմաւիրն անուանեալ բլրոյ (1,194)= Սրա օրոք **արքունիքը փոխադրվում է** Արմավիր կոչված բլրից):

Անհոգնական գոյականներով արտահայտված ենթակայի հետ ստորոգյալը դրվում է եզակի թվով(**Երկնէր երկին, երկնէր երկիր**): Հավաքականության իմաստ ունեցող, բայց ձևով եզակի ենթակայի հետ ստորոգյալը կարող է դրվել հոգնակի թվով, այսինքն՝ ստորոգյալը ենթակային համաձայնում է ոչ թե քերականորեն, այլ իմաստով: Իմաստային համաձայնության այս երևույթը գրաբարում ընդունված է անվանել բակառություն (**Տիրնցին** աշխարհիս Հայոց **ազգն** Սասանայ պարսկի (2,12)):

Բազմակի ենթակաների հետ ստորոգյալը սովորաբար դրվում է հոգնակի թվով (**Եկին** ընդ նոսա **Յովսէփ** եւ **Ղեւոնդ** երէց...(2,382)):

Եթե ենթական արտահայտվում է անձնական դերանունով, ստորոգյալը համաձայնում է նաև դեմքով, այսինքն՝ ենթական ու ստորոգյալը կապակցվում են թվային ու դիմային համաձայնությամբ(**Ես** բազում անգամ **կամեցայ** սիրել գԱրշակ արքայ Հայոց(3,254): **Դուք էք մարդիկ** վատք եւ անպիտան, և **եկեալ էք** ի վատի խնդիր, եւ **պատահեք** չարի եւ **կորնչիք** (6,208) **Ինքնանք եկեացեն** մեզ յօգնութիւն(2,118)):

Գրաբարում հաճախ էր գործածվում նաև բաղադրյալ ենթական, որի համաձայնությունը ստորոգյալի հետ կատարվում է նույն օրինաչափություններով, ինչ պարզ ենթակայի դեպքում (**Դուք ձեզէն** իսկ քաջ **գիտեք**(2,272), Այլ եւ **ինքն թագաւորն** հրամանի նորա **անսայր** (2,178)):

Բազմակի տարադեմք ենթակաների հետ ստորոգյալի համաձայնությունը կատարվում է հետևյալ կերպ. առաջին դեմքի առկայության դեպքում ստորոգյալը դրվում է առաջին դեմքով, առաջին դեմքի բացակայության դեպքում՝ երկրորդ դեմքով(Այլ **ես** և **դու** և ամենայն **բազմութիւնդ** հանդերձ արի

¹ Մկրտչյան Է.Ս., Գրաբարի դասընթաց, Եր., 2008, էջ 157:

թագաւորաւոյ այնպէս **աշակերտեցոյք** աստուածային գրոց, զի ի տանջանացն ապրեցոյք... (2,72): **Դուք** եւ **նորա** արդ **արարեք** որպէս եւ կամիք զմեզ զի հարցանեք (2,272)

Եթե՛ն ենթական դիմանիշ չէ, բայց ստորոգելին դիմանիշ է, դիմային համաձայնությամբ կապակցվում են ստորոգելին և հանգույցը (Եւ **են նորա դարանք** սատանայի (2, 272):

Գրաբարում և ռուսերենում **որոշիչն** ու **որոշյալը** նույնպես կապակցվում են համաձայնությամբ: Գրաբարում ետադաս ածական որոշիչները հիմնականում թվով ու հոլովով համաձայնում են որոշյալների հետ (Եւ կանգնեալ երեւցաւ ինձ յերկրի **բնմ չորեքկուսի ամպեղէն** (6,66): Բայց այս Յակոբ գործէր **սքանչելիս մեծամեծս** (3,42): Ածականով արտահայտված ետադաս որոշիչները կարող են նաև չհամաձայնել որոշյալներին (Եւ բաժանէր լեռն բարձր, ուստի երևէին **գաւառքն բովանդակ**, որում անուն Ընծաքիարս կոչէին (3,40):

Գրաբարում տարածված է, որ ածականը ստանում է **-ույթին** ածանցը, վերածվում գոյականի, բայց կիրառվում ածականի իմաստով, աշխարհաբար թարգմանվում է որպէս ածական (Իսկ մոգուցն գունդք ստիպով բռնադատէին տանել զկրակս ի **տաճար սրբութեանց...** (=սուրբ տաճար) Տեառն (6,130): Ապաքէն գայդ կամիս՝ զի ծածկեցի **խորհուրդ ամբարշտութեանդ...** (=ամբարիշտ խորհուրդ) (2,12): Ոճական այդ հնարանքը գրաբարում կոչվում է վերացականը թանձրացականի փոխարեն:

Երբեմն նույն նախադասության մեջ լինում են համաձայնող և չհամաձայնող որոշիչ-որոշյալներ (Եւ նա դէր օրէնս, զի մեծամեծ աւագանին, **նախարարքն աշխարհակալքն, աշխարհատնարքն** որ էին բիրաւորքն եւ հազարաւորքն, կայցեն առ արքային, ընդ նմա շրջեցին, եւ մի՛ որ երթիցէ ի նոցանէ ընդ **գօրս արքունի** (3,34):

Գրաբարում նախադաս գործածությամբ կարող են համաձայնել միավանկ, երբեմն էլ որոշ երկվանկ ածականներով արտահայտված որոշիչները (Ապա կոչէր առ ինքն թագաւորն Վռամ Սուրեն Պալիսան, զիւր զիազարապետն, որ ազգակից և տոհմակից էր **մեծի քահանայապետին** Սահակայ (6,54), երբեմն էլ համաձայնում են միայն հոլովով, հիմնականում գործիական հոլովով՝ (Սա եկեալ ցանկացեալ փափաքեալ **մեծաւ տենչանօք** աղաչէր զԱստուած՝ տեսանել զփրկական տապանն Նոյեան շինուածոյն (3,38): Հազվադեպ հնարավոր է արմատի կրկնությամբ կազմված բազմավանկ ածականով արտահայտված որոշչի համաձայնություն որոշյալի հետ (Եւ զհետ գնացին նորա ի տաճարէն արքունի ամենայն **մեծամեծքն նախարարքն** հայոց (3,332):

Լեզվաբան Վ.Ա. Քոսյանը միավանկ նախադաս ածականներով որոշչի և որոշյալի անհամաձայնության երեք դեպք է առանձնացնում: Մի դեպքում միավանկ ածական որոշիչը, բաղիյուսական հարաբերությամբ կապակցված լինելով բազմավանկ ածականին, չի համաձայնում որոշյալի հետ: Այս դեպքում գործում է բազմավանկ նախադաս ածականով որոշիչ և որոշյալ անհամաձայնության օրինաչափությունը (Քանզի **բազում և խիստ դողմունք** յայսմ հետէ լինելոց են յաշխարհիս (6,80): Երկրորդ դեպքում լեզվաբանը նշում է մի շարք միավանկ ածականներ՝ **բուն, բուն, կոյր, թաւ, սերտ, նեղ, ճոխ, թիւր** և այլն, որոնք սովորաբար չեն համաձայնվում գոյականների հետ (Անտի սմա ձեռն տուեալ ի կողմանց **Քուշանաց...** յիւրեանց ի **բուն աշխարհէն** (4,20): Եւ այնուհետեւ թէ **բուն գնդաւ**, եւ կամ իւր իսկ գլխով՝ նա իշխէ որպէս եւ գտանէ առնել գլուխ **Հայոց** գործոյս (6,374): Երրորդ դեպքը վերաբերում է այն միավանկ ածական որոշիչներին, որոնք, այլ դեպքում համաձայնելով, երբեմն մնում են անհամաձայն (Եւ ուսնալք զհաւատսն միասնական **սուրբ նորորդութեանն** եւ ապա մկրտէր իբրեւ հազարս երկուս (3,18):

Գրաբարում բազմավանկ ածականներով արտահայտված որոշիչները նախադաս գործածությամբ սովորաբար չեն համաձայնում որոշյալների հետ: Սա վերաբերում է առաջին հերթին կրկնավոր, բարդ, **-պէս, -օրէն, -երէն, -ածոյ, -ական, -եայ, -ի** վերջածանցներով կազմված ածականներին (Տայր հրաման Ծապուհ արքայն Պարսից **գամուր ամուր տեղիսն** հայոց բերդս շինել (3,272): Փոխանակ **կերպասեայ ոսկեհոտ զգեստուցն** խոշոր բրդեայս զգենուին, եւ փոխանակ **բազմադիմի անկողնոյն** փրիսայիւք ի վերայ երկրի գետնատարածք լինէին (6,264): Մակբայական ծագում ունեցող որոշ ածականներ առհասարակ չեն համաձայնում որոշյալի հետ, ինչպէս՝ **բարիոք, բարւոք**:¹

Բազմավանկ ածական որոշիչները համաձայնում են **Աստուած, Քրիստոս**, ինչպէս և մեծ մասամբ անձնանուն լրացյալների հետ (Բանայ զդրոնս գթոյ **մարդասիրին Քրիստոսի** (4,9): **Բարեբարին Աստուծոյ** նայեցեալ ի գայթակղութիւն նոցա՝ առաքեաց յերկնից սիւն ամպոյ (1,226): Եղևի դեղագործ մահու եւ մատռուակ կորստեան ոգւոց, **անօրինաւն Միւրնեքսեհի**, ամենայն տկարամիտ

¹ Տե՛ս Քոսյան Վ.Ա., Գրաբարի բառակապակցությունները, Եր., 1980, էջ 39-41:

անձանց(6,88): Բազմավանկ նախադաս ածական որոշիչները երբեմն համաձայնում են նաև այլ գոյականների հետ (Եւ ուստի՞ տագե քաջն Արտաշէս Հազարս ի հազարաց եւ բիրս ի բիրուց Ընդ **քաջագոյ** կոյս **օրիորդիս** Ալանաց): Մնուցանէ յինքնան երկիրն ջրովք արունստիւք եւ զառաւելութիւն ի սթափումն որսատենչ ազատացն... եւ կամ այլ բազում եւ անհամար **ցամաքայնոցն** եւ **ջրայնոցն** ջուկք **թռչնոցն**(6,24):

Ռուսերենում ածականն ունի նաև սեռի քերականական կարգ, և նրանով արտահայտված որոշիչի համաձայնությունը կատարվում է սեռով, թվով ու հոլովով (**Хорошие и радостные вести** получил он. Им это казалось **простым и легким делом.**) Ռուսերենում տարբերակում են նաև ածականներ (**краткие**), որոնք, չեն հոլովվում և հոլովով չեն համաձայնում որոշյալի հետ: Որոշիչ-որոշյալի համաձայնությունը եզակի թվում կատարվում է սեռով (город красив, площадь красива) և թվով (города красивы), հոգնակի թվում միայն թվով:¹

Գրաբարում որոշչային հարաբերությամբ գոյականի հետ գործածվում են նաև թվականի երեք տեսակները՝ քանակական, դասական, անձնական, որոնք դրսևորում են համաձայնության յուրահատկություններ: Գրաբարում որոշ չափով օրինաչափական է **մի, երկու, երեք, չորք** քանակական թվականների համաձայնությունը որոշյալների հետ: **Մի** որոշչի հետ որոշյալը դրվում է եզակի թվով (**Միով պատարագաւ** կատարեաց զսրբնալսն ի մշտնջենաւորս (5,220): **Յաղջկանէ միջէ** պարտեալ վատթարանայր(4,181): Եւ յետ **երից ատուրցն** ստուգեցաւ զրոյցն, զի մեռեալ էր կայսրն(3,162): Այս ինքն են սորա **չորք մատնանք** (3,6): **Երկուց գնդացն** զԱնդիկան եւ զՀազարաուխտ զօրագլուխս կացուցանէր(3,214): Երբեմն հանդիպում են նաև այդ թվական որոշիչների և որոշյալների անհամաձայնության դեպքեր(Եթէ ի **մի օրէնս** դարձուցանես զամենայն ազգս եւ ազիսս(2,18): **Երեք մանկամբն** ի հնոցի անդ ընծայեցուցանէ (5,27): Կարգէ զԱրամանեակն **երկու եղբարքն** ընդ աշմէ (1,44):

Հինգ և բարձր քանակական թվականները որոշիչ են դառնում և՛ նտադաս, և՛ նախադաս: Ետադաս գործածվելիս դրանք համաձայնում են սովորաբար հոգնակի գործածվող լրացյալին սեռական հոլովում(Ապա յետ լնուլ **ատուրցն հնգետասանիցն** անցելոցն, սատակեցաւ մանուկն որդի կայսրն(3,138), իսկ ուղղականում և հայցականում մնում են անհամաձայն (Լինին **ամբ երեսուն** եւ **վնգ հազար**(1,18): Պահեալ լինէին պահս **ատուրս վաթսուն** եւ **վնգ**(4,722): Հանդիպում են օրինակներ, երբ ուղղական և հայցական հոլովներով թվական որոշիչները համաձայնում են որոշյալներին(Տուփք **ոսկիք երկոտասանք** լի խնկով(4,708): Եւ յայնմ **ատուրս եօթանս** որ մկրտեցան յարքունական բանակէ անտի՝ ընդ այր եւ ընդ կին եւ ընդ մանուկ աւելի քան զչորեք հարիւր բիր(4,837):

Նույն թվականները նախադաս գործածվելիս ավելի շատ մնում են անհամաձայն, որոշյալը դրվում է և՛ եզակի, և՛ հոգնակի: Երբեմն որոշիչը կարող է արտահայտվել քանակական թվականի կրկնությամբ, որը բաշխական թվականի իմաստ է արտահայտում²: Ի գունդս գունդս զգազանսն բաժան էր, եւ առ **մի մի** փիղ երեք հազար սպառազէնք (2,232): Պրկեցին գոսսա **մի մի** ի **չորս չորս ցիցս**(4,208):

Դասական թվականներով արտահայտված որոշիչների հետ որոշյալը սովորաբար եզակի է դրվում: Հնտադաս գործածվելիս դասական թվականներով որոշիչները համաձայնում են լրացյալին(**Յատուրն չորրորդի** հրաման ետ թագաւորն (4,116), նախադաս գործածության դեպքում սովորաբար չեն համաձայնում: Որում **երկրորդ գրոցն** անուանեն զոմն պատմագիր... (6,10): Համաձայնության օրինակներ հանդիպում են նաև նախադաս գործածության դեպքում(Երանի՜ **առաջնոյ** եւ **երկրորդի փոփոխմանն** (1,446): Դասական թվականով արտահայտված որոշչի հետ որոշյալը հազվադեպ դրվում է նաև հոգնակի կամ էլ անեզակյան գոյական է լինում (Լամիմ զանիմաստասէր բարս **առաջնոցն** մերոց **նախննացն** ոչ առանց յիշատակի բամբասանաց թողուլ(1,10): Յափշտակեցաւ **յերրորդ երկինս**(5,157):

Բաղադրյալ դասական թվականով արտահայտված որոշիչը գոյական որոշյալի հետ համաձայնում է կա՛մ բոլոր բաղադրիչներով, կա՛մ միայն վերջին բաղադրիչով³ (...Ի լնուլ **վաթսներորդի վնցերորդի ատուրն**, ընդ այգուն առաւօտանալն...(4,726): **Յնաթն եւ ի տասներորդի ամի** թագաւորութեանն Տրդատայ գտաք նստեալ յաթոռ սրբոյ առաքելոյն Թադէոսի զհայրն մեր Գրիգորիոս (1,298):

¹ Տե՛ս Гвоздев А.Н., Современный русский литературный язык, М., 1973, стр 31., Краткая русская грамматика (под редакцией Н.Ю. Шведовой и В.В. Лопатина), М., 1989, стр 350 .

² Տե՛ս ն.տ., էջ 43-45:

³ Ն.տ., էջ 47:

Անձնական թվականներով արտահայտված որոշիչները սովորաբար նախադաս են լինում և թվով ու հոլովով համաձայնում են հոգնակի որոշյալի հետ: Ավելի հաճախ գործածվում են միավորներից կազմված անձնական թվականները (Յետ այնորիկ ձանձրացան պարտեցան լրան աշխատեցան **երկորին կողմանքն**(3,246): Կենդանությունն ի նոյն **չորեսին հիթսն** լուծանի (5,134): Երբեմն էլ հանդիպում են նտադաս գործածության օրինակներ (Իջին հետագոյն **նախարարքն երեքնան**(4,338): Ծագեաց զլոյսն ի մէջ **սեանցն չորեցունց** (4,752): Հավաքական իմաստ ունեցող որոշյալը անձնական թվականով որոշչի մոտ երբեմն դրվում է եզակի թվով ¹(Արձակեաց թագաւորն ի վերայ նոցա զՎաշէ... սատակել կորուսանել **զագզն երկոսնան**(3,18): Ընդ միմեանս **գունդն երկոքնան** բախէին(3,244):

Ռուսերենում քանակական թվական որոշիչները որոշյալների հետ համաձայնում են հոլովով, բացի հայցականից (пяти домов, пятью домами), դասական թվականները՝ նաև սեռով (первый дом, первое лицо, первая школа), անձնական (собирательные) թվականների հետ որոշյալը դրվում է հոգնակի թվով (трое мальчиков)²:

Գրաբարում որոշչի պաշտոն հիմնականում կատարում են ցուցական, որոշյալ, անորոշ, հարցական և հարաբերական դերանունները: **Այս, այդ, այն** ցուցականները որոշիչ են դառնում և՛ նախադաս, և՛ նտադաս գործածությամբ՝ համաձայնելով նրա հետ: Նախադաս լինելիս գործածվում են կարճ ձևերով, համաձայնում են որոշյալի հետ՝ բացի հոգնակի ուղղական, հայցական, երբեմն էլ գործիական հոլովներից, որտեղ դերանունները եզակի են լինում, և նախդիրները դրվում են դերանունների վրա (**Յայնմ ժամանակի** կոչէր առ ինքն Շապուհ արքայն Պարսից զթագաւորն Հայոց զԱրշակ(3,194): **Այն գործինք** ոչ մարդոյ են (1,174): Հազվադեպ հոգնակի ուղղականի հետ ցուցականները կարող են համաձայնել, երբեմն էլ մյուս հոլովների հետ մնում են եզակի կամ անփոփոխ, երբեմն էլ գոյականից տարբեր հոլովով են դրվում, խիստ հազվադեպ գործածվում երկար ձևով³:

Ետադաս կիրառության դեպքում **այս, այդ, այն** ցուցականները հանդես են գալիս երկար ձևով, որոշյալները ստանում են համապատասխան ցուցական հոդը, իսկ նախդիրները կրկնվում են (Համբարձաւ թագաւորն **ի կողմանցն յայնցանէ** (4,31): Պատգամս յդէր **օրինակաւս այսուիկ**(4,156): Այս կիրառությամբ հանդիպում են թվի, հոլովի կամ հոդի անհամաձայնության դեպքեր, երբեմն էլ գործածվում են կարճ ձևերով (Կենդանի լինիցին **ոսկերքդ այդ**(4,503): Խնդիր փութապէս **գիտիս այսմ** հոգացեալ՝ ճեպով գիր մայրն... յԵրուսաղէմ առաքէր(6,70):

Սոյն, դոյն, նոյն ցուցական դերանունները որոշիչ են դառնում նախադաս կիրառութեամբ՝ համաձայնելով գոյականի հետ հոլովով ու թվով, բացի հոգնակի ուղղականից, հայցականից և գործիականից, որտեղ մնում են եզակի (Կեցուցանէ **զնոյն ոգիս նովին մարմնով**(4,117): Գուցէ մեռանիցիմ **սովին մեղօք** (6,334): Պատահում են դրանց միայն հոլովով համաձայնելու դեպքեր: Քիչ չեն այն դեպքերը, երբ այս դերանունները մնում են անհամաձայն (**Նոյն մարմինք նոյն հոգւով** բերեալ զգործս վաստակոցն արդարութեան... յարքայութին վերանայցեն (4,529):

Որոշիչ դառնում են բոլոր անորոշ դերանունները : **Ուն, ոք** դերանունները սովորաբար դառնում են անձի, երբեմն էլ իրի անունների նտադաս որոշիչ, համաձայնում թվով ու հոլովով, **իմն, ինչ** դերանունները սովորաբար դրվում են իր ցույց տվող գոյականներից հետո՝ համաձայնելով որոշյալի հետ հոլովով (հոգնակի ձև չունեն): **Այլ** դերանունը գործածվում է եզակի ու հոգնակի, **միւս** դերանունը՝ եզակի որոշյալի հետ: Այսպես՝ Որ էր **նախարար ուն** ի Ստահր գաւառէ(4,18):... Ծածուկ **գործեմամբ իւիք** (5,122): Զնոյն բաջադանս **այլովք պատմութեամբ** կարկատեցին(5,83): Ի **միւսում թղթին** ասէ (5,78):

Որոշյալ դերանունները նույնպես համաձայնում են որոշյալի հետ: **Ամենայն** դերանունը միայն եզակի թիվ ունի և հոգնակի որոշյալի հետ մնում է եզակի, համաձայնում միայն հոլովով: Երբեմն հանդիպում են անհամաձայնության դեպքեր: Այսպես՝ Մի սիրտ յօժարութեան **ամենեցուն** արանց եւ կանանց (2,238): **Մարգարէիքն ամենեքումքք** ծանօթս տայ (4,370): Միաբանեալ Ալանք **լեռնականօքն ամենայնիւ** (1,210):

¹ Ն.տ., էջ 48:

² Краткая русская грамматика (под редакцией Н.Ю. Шведовой и В.В. Лопатина), М., 1989, стр. 350-351.

³ Ն.տ., էջ 51

Հարցական, հարաբերական դերանուններից **զի՞նչ** դերանունը որոշիչ է դառնում միայն եզակի թվով, հոլովով ևս չի համաձայնում որոշյալի հետ (**Չի՞նչ օրինակաւ** կարասցին ապրեցուցանել զմոզպետն(2,314): Քանզի **զի՞նչ աղէտք** տարակուսի են...(5,130): **Քանի՞** դերանունը նույնպես չի համաձայնում որոշյալի հետ՝ **Քանի՞ աշխարհք են**, որում դուք իշխէք՝ աստուածաբար(6,94): **Որ** դերանունով որոշիչները նախադաս են գործածվում և որոշյալի հետ համաձայնում թվով ու հոլովով, երբեմն էլ միայն հոլովով(Սկսաւ նա այնուհետեւ հարցանել զմեզ, թէ ուստի՞ էք եւ կամ յորմէ՞ զաւառէ (6,344): **Որով կամօք** եւ մեր արբեցար (6,342):

Գրաբարում գոյականով արտահայտված որոշիչը դրվում է ուղղական, սեռական, հազվադեպ բացառական, գործիական հոլովներով և որոշ դեպքերում են համաձայնում որոշյալի հետ: Հաստուկ անուններով որոշիչները ետադաս գործածության դեպքում չեն համաձայնում, իսկ նախադաս գործածության դեպքում մասամբ են համաձայնում(Լուր լուաւ **յնկրէն Հայաստանէ**(3,40): Կէսքն անցնալ ընդ կամուրջն **Վաղարշապատ քաղաքի** (4,33): Հասարակ անուններով, անորոշ, անցյալ և ենթակայական դերբայներով արտահայտված որոշիչների համաձայնությունը որոշյալների հետ կատարվում է ածականով որոշիչների օրինաչափություններով: Այսպես՝ **Զարդարեցին** ոսկի եւ արծաթի **կանթնոք լուցելովք** եւ **լապտերօք վառելովք** եւ **աշտանակօք բորբոքելովք**(4,759): Որում պարզեւէր իսկ վիճակ **յամենաշնորհողէն Աստուծոյ** (8,14):

Ռուսերենում գոյականով արտահայտված որոշիչները ևս համաձայնում են թվով, հոլովով և սեռով: Սեռի կարգ չունեցող որոշյալների հետ գոյական որոշիչը սեռով չի համաձայնում(брачу Ивановой)։

Մակբայով արտահայտված որոշիչը չի համաձայնում որոշյալի հետ(**Յոյժ մեծարանօք** տօն յիշատակի առնեն(6,84):

Գրաբարում և ռուսերենում հատկացուցիչը սովորաբար չի համաձայնում հատկացյալի հետ, անկախ հատկացյալի հոլովից՝ այն դրվում է սեռական հոլովով: Միայն ստացական դերանուններով(притяжательные местоимения) արտահայտված հատկացուցիչն է համաձայնում հատկացյալի հետ(Հանդերձ **օգնականօք իրովք** իջանէր ի քաղաքն Սամոսատացոց(8,15): Առաջնորդնաց մեզ **ի մանկութենէ մերմէ** (4,167): Я начал мой роман. С героем моего романа):

Սովորական կամ բուն բացահայտիչը թվով ու հոլովով, իսկ եթե բացահայտյալը անձնական դերանուն է, նաև դեմքով (հոդով) համաձայնում է բացահայտյալին: Մասնական բացահայտիչը բացահայտյալին համաձայնում է նախադրության խնդիրների միջոցով, իսկ մասնավորող պարագայական բացահայտիչը չի համաձայնում: Իսկ գՅուսիկ սնուցանէր **Տիրան որդի թագաւորին Խտարովու**(3,20): **Դուք հոգևորքդ** հաստատեցէք զայնպիսի հոգով հեզութեան (6,476): (Месроп Маштоц-сын Варгана-созидатель армянского алфавита. Вечная память ему-Месропу Маштоцу): Բացահայտիչը բացահայտյալից կանոնարկված կենտադրությամբ չի տրոհվում:

Այսպիսով՝ նախադասության անդամների համաձայնությունը որոշակի ընդհանրություններ է դրսևորում գրաբարում և ռուսերենում:

ՄԿԶԲԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

1. Խորենացի Մ., Պատմութիւն Հայոց, Երևան, 1981:
2. Եղիշէ, Վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին, Երևան, 1985:
3. Բուզանդ Փ., Պատմութիւն Հայոց, Երևան, 1987:
4. Ազաթանգեղոս, Պատմութիւն Հայոց, Երևան, 1986:
5. Կողբացի Ե., Եղծ աղանդոց, Երևան, 1970:
6. Փարպեցի Ղ., Պատմութիւն Հայոց, Երևան, 1982:
7. Սեբեոս, Պատմութիւն, Երևան, 1979:
8. Կորին, Վարք Մաշտոցի, Երևան 1979:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Աբելյան Մ., Հայոց լեզվի տնտություն, Եր., 1968:
2. Աբրահամյան Ս.Գ., Պառնասյան Ն.Ա., Օհանյան Հ.Ա., Բաղիկյան Խ.Գ., Ժամանակակից հայոց լեզու, հ.3, Ծարախյուսություն, Եր., 1976:
3. Ասատրյան Մ.Ե., Ժամանակակից հայոց լեզու, Ծարախյուսություն, Եր., 1987:
4. Ավետիսյան Հ., Որոշիչ-որոշյալի կապակցությունը գրաբարում, Եր., 1972:
5. Գյուլբուդաղյան Ս.Վ., Ժամանակակից հայերենի շարահյուսություն(պարզ նախադասություն), Եր, 1988:

6. Իշխանյան Ռ.Ա., Արդի հայերենի շարահյուսություն, Պարզ նախադասություն, Եր., 1986:
7. Մկրտչյան Է.Ս., Գրաբարի դասընթաց, Եր., 2008:
8. Պապոյան Ա.Ն., Բաղիկյան Խ.Գ., Ժամանակակից հայոց լեզվի շարահյուսություն, Եր., 2003:
9. Պետրոսյան Ն.Զ., Հայերենագիտական բառարան, Եր., 1987:
10. Քոսյան Վ.Ա., Գրաբարի բառակապակցությունները, Եր., 1980:
11. Белошапкова В.А., Современный русский язык, Синтаксис М., 1977.
12. Гвоздев А.Н., Современный русский литературный язык, М., 1973.
13. Краткая русская грамматика (под редакцией Н.Ю. Шведовой и В.В. Лопатина), М., 1989.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին.

Օֆելյա Բաբայան - ք.գ.թ., պրոֆեսոր, ակ.Ս. Աբրահամյանի անվան հայոց լեզվի ամբիոն

Էլ. հասցե՝ o.e.babayan@mail.ru

Հոդվածը տպագրության է նրաշխափորել խմբագրական կոլեգիայի անդամ, ք.գ.դ. Ս.Ա. Խանյանը: